

Z TEÓRIE JAZYKA – cieľové požiadavky

Plagiát je použitie cudzej výtvarnej, literárnej alebo vedeckej práce a jej prezentovanie ako vlastnej bez odvolania sa na zdroj.

Kompilát je dielo, ktoré vzniklo spojením viacerých iných (zväčša nedocitovaných) prác sa podobnú tému.

Citát je doslovný text prebratý z určitého zdroja. Býva aj graficky vyčlenený – napríklad úvodzovkami.

Parafráza je voľné „prerозprávanie“ pôvodného textu. Nevyskytuje sa v odbornom texte!

Bibliografický zápis: učebnica, kniha

CALTÍKOVÁ, M. a kol. Slovenský jazyk pre 1. ročník stredných škôl. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2006. ISBN 80-7158-605-6.

článok

KRCHNIAK, J. Lietajúci Honda. In Quart. Magazín o vede a technike, 2010, č. 9, s. 28-29.

internetový dokument

AČ, Alexander: Globálne otepľovanie, existuje bod zlomu? In: www.blog.sme.sk /citované 17. júla 2010/. Dostupné na: <http://ac.blog.sme.c/55603/> Globálne-otepľovanie-existuje-bod-zlomu.html

Anotácia je stručná charakteristika obsahu knihy, článku, CD a pod. (s uvedením napr. vydavateľstva, roku vydania, prípadne ceny, počtu strán, mien účinkujúcich hercov...)

Rešerš je **prehľad**, súpis poznatkov a údajov o téme získaných z primárnych a sekundárnych prameňov, napr. z knižných katalógov.

Resumé je stručný výťah obsahu textu, súhrn, prehľad, zhrnutie záverov, často v cudzom jazyku (v odbornej literatúre **abstrakt**).

Osnova je najstručnejší prehľadný záznam obsahu textu v bodoch, heslách, zvyčajne v menných vetách.

Konspekt sú poznámky z obsahu textu. Býva prehľadná (podčiarkovanie, rôzne typy písma...).

Téza je stručne zhrnutá myšlienka, z textu vyplývajúca zásada vyjadrená ucelenou vetou.

Brainstorming (z. angl. búrka nápadov, mozgov) je metóda skupinovej práce – tvorivej diskusie. Prezentuje výsledkov uvažovania jednej osoby.

ZVUKOVÁ ROVINA JAZYKA

Fonetika – jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá procesom vzniku hlások, správaním sa hlások v spojení s inými hláskami pri hovorení a speve a akustickou stránkou (ako ich počujeme). Základnou jednotkou je **hláska** (najmenšia zvuková jednotka reči).

Graféma – písomný znak hlásky, písmeno, litera. Niektoré hlásky sa zaznačujú spojením 2 písmen – **dz, dž, ch**

V slovenčine sa používa **hláskové písmo** latinského pôvodu – **latinka**.

Abeceda: súbor všetkých písmen, ktoré sa používajú v istej grafickej sústave. V slovenskej abecede sa popri malých písmenách používajú paralelne veľké písmená.

Fonológia – jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá tvorením zvukov v ľudskej reči. Základnou jednotkou – **fonéma** (má schopnosť rozlišovať význam slov) **sud – súd**

samohlásky- (tóny) sú nositeľom slabičnosti, každá samohláska je vrcholom slabiky, a, ä, e, i/y, o u – krátke
á, é, í, ý, ó, ú - dlhé

dvojhlasiky – nedeliteľná jednotka, spojenie 2 samohlások v jednej slabike. V cudzích slovách sa spojenie hlások i+a, i+e, i+u nevyslovuje v jednej slabike, ale ako dve samohlásky stojace vedľa seba, napr. his-tó-ri-a, in-fú-zi-a

spoluhlásky – (šumy) pri vydychovaní vzduchového prúdu – prekážka (hrtan, jazyk, pery)
a) tvrdé – d, t, n, l, k, g, h, ch – po nich píšeme y, ý
b) mäkké – d', t', ñ, l', c, č, ž, š, dz, dž, j - píšeme po nich i, í
c) obojaké – b, p, m, v, f, r, z, s - zvyčajne i/í, okrem vybraných slov

Pozor na písanie i/y v cudzích slovách!

Ak sa do výslovnosti zapoja aj hlasivky – znelé spoluhlásky b, d, d'...

Ak ostanú v pokoji – neznelé spoluhlásky (p, t, t' ...)

slabika – základom je samohláska, dvojhlasika alebo **slabikotvorná spoluhláska (r, ř, l, ľ)**
srnka, stĺp

Spodobovanie – znelostná asimilácia

a) predpony, napr. s – z píšeme	rozpracovať	vyslovujeme	rospracovať
b) spoluhlásky v, napr. v – u	stávka		stáuka
c) koncovky -ov, -ou	otcov		otcou
d) predložky, napr. z (G)	z piesku		s piesku
	s (I)	s babkou	z babkou

Diakritické (rozlišovacie) znamienka: dlžeň, mäkčeň, dve bodky (ä), vokáň (ô)

Interpunkčné znamienka: bodka, výkričník, otáznik, čiarka, bodkočiarka, dvojbodka, úvodzovky, pomlčka, zátvorky, apostrof, lomka, tri bodk

Pravidlo o rytmickej krátosti

V slovenčine v jednom slove nemôžu po sebe nasledovať dve dlhé slabiky!

Výnimky: hrádza- hrádzí; sieň – siení; hospodárstvo – hospodárstiev; prútie – prútím
pávi, líščí,
niečí,
tisíckrát, tisíc násobný
vážia, ľúbia, zmúdriet', zvažniem
námietka, súčiastka, zápästie.

Ortoepia – náuka o spisovnej výslovnosti

Ortografia – náuka o pravopise, správne písanie, pravopis

Intonácia – prozodické vlastnosti reči

1. Zvukové prostriedky vznikajúce časovou moduláciou reči

Kvantita (dĺžka) sa v SJ uplatňuje na slabike. Za dlhé považujeme nielen dlhé samohlásky, ale aj dvojhlásky a spoluhlásky r', l'.

Pauza (prestávka) – fyziologická (na nadýchnutie)

- významová (pred slovom, ktoré chcem vo vete zdôrazniť)
- umelecká

Rythmus - vzniká pravidelným striedaním prízvukných a neprízvukných slabík v slove

3

Tempo

2. Zvukové prostriedky vznikajúce silovou moduláciou reči

Intenzita hlasu – prispôbujeme ju prostrediu.

Dôraz (vetný prízvuk) – výrazné vyzdvihnutie slova vo vete silnejšou výslovnosťou.

Prízvuk (akcent) – istá slabika slova sa vysloví s väčšou intenzitou. **Hlavný prízvuk (slovný)** je v slovenčine pevný, na prvej slabike slova.

Vo viacslabičných slovách sa vyskytuje aj **vedľajší prízvuk**, pravidelne sa tu strieda prízvukná a neprízvukná slabika. Jednoslabičná predložka pred jednoslabičným slovom je vždy prízvukná, napr. pod stôl.

2.1 **Emfáza (citový, expresívny dôraz)**. Napr. Hurááá!

3. Zvukové prostriedky vznikajúce tónovou moduláciou reči

Hlasový register vzniká nasadením hlasu do istej výšky.

Melódia – tónové vlnenie hlasu. V slovenčine máme 3 typy melódie:

- klesavá** – uspokojivá končiaca melódia (oznamovacia, rozkazovacia, želacia, zvolacia veta a doplňovacia otázka)
- stúpavá** – neuspokojivá končiaca melódia (zist'ovacie opytovacie vety)
- neuspokojivá nekončiaca** melódia (výpoveď ešte neskončila, počúvajúcí očakáva jej pokračovanie)

VÝZNAMOVÁ/ LEXIKÁLNA ROVINA JAZYKA

LEXIKOLÓGIA – náuka o slove a slovnej zásobe.

Slovo – základná formálna a významová jednotka s ustáleným významom a ustálenou grafickou i zvukovou formou

má **lexikálny význam** – vecný obsah slova, ktorý označuje jav skutočnosti a **gramatický význam** - schopnosť slova vyjadriť gramatické kategórie

vybrané slová

odvodené slová

spisovný jazyk

nárečia

odborné názvy/termíny

básnické slová

slang

jednovýznamové – viacvýznamové slová

synonymá

antonymá – opozitá

homonymá

slovníky

slovná zásoba - systematizácia

jadro slovnej zásoby

slovná zásoba národného jazyka – individuálny SZ

aktívna SZ – pasívna SZ

spisovné – nespisovné slová

neutrálne slová

citovo zafarbené slová (expresívne) slová, zdobneniny, pejoratíva, vulgarizmy

domáce slová – cudzie slová

zastarané slová – nové slová/neologizmy

spôsoby obohacovania slovnej zásoby

tvorenie slov

skladaním

skracovaním – skratky, značky, skratkové slová

odvodzovaním – predpona, prípona, slovotvorný základ

základové slovo, odvodené slovo

preberanie slov

internacionalizácia

prenášaním významu/**nepriame pomenovanie** – metafora, metonymia,

personifikácia

jednoslovné a viacslovné pomenovania (združené pomenovania)

frazeologizmus

príslovia, porekadlá, pranostiky, prirovnania

TVAROSLOVNÁ/MORFOLOGICKÁ ROVINA JAZYKA

skloňovanie

menné gramatické kategórie

rod, číslo, pád (stupeň)

pád, pádové otázky

podstatné mená – ohybný slovný druh, plnovýznamový slovný druh, vetnočlenská platnosť

všeobecné/vlastné

konkrétne/abstraktné

životnosť/neživotnosť

vzory

pomnožné podstatné mená

cudzí nesklonné podstatné mená

skloňovanie podstatného mena pani, kuli, gazdiná

prídavné mená – ohybný slovný druh, plnovýznamový, vetnočlenská platnosť

akostné

vzťahové

privlastňovacie

stpňovanie

vzor pekný, cudzí, páví, matkin, otcov

zámená – ohybný slovný druh, plnovýznamový slovný druh, vetnočlenská platnosť

skloňovanie

druhy zámen – osobné – základné, privlastňovacie

opytovacie

ukazovacie

číslovky – ohybný slovný druh, plnovýznamový slovný druh, vetnočlenská platnosť

skloňovanie

druhy čísloviek – určité

neurčité

základné

radové

násobné

skupinové

slovesá – ohybný slovný druh, plnovýznamový slovný druh, vetnočlenská platnosť

tykanie/vykanie

časovanie

slovesné gramatické kategórie – osoba, číslo, čas, spôsob, vid

zvrätne, nezvrätne

neurčitok

neplnovýznamové sloveso byť

jednoduchý a zložený tvar

plnovýznamové

neplnovýznamové sponové, modálne, fázové

činnosť – stavové

rod – činný, trpný

spôsob – oznamovací, rozkazovací, podmieňovací

príslovka – neohybný slovný druh
druhy prísloviiek – miesta, času, spôsobu, príčiny
stupňovanie prísloviiek

predložky - neohybný slovný druh
väzba s pádom, vokalizácia

spojky – neohybný slovný druh
prirad'ovacie – zlučovacie, stupňovacie, vylučovacie, odporovacie
podrad'ovacie
interpunkcia

časťice – neohybný, neplnovýznamový slovný druh (nemajú gramatický ani slovný význam),
nestoja vo funkcii vetného člena, slová, ktorými **vyjadrujeme svoj vlastný postoj
k tomu, o čom sa hovorí: pravdepodobnosť, pochybnosti, istotu. Stoja na
začiatku viet.**
Ved' bolo pekné počasie. **Len** aby stihli vlak!

citoslovčia

SYNTAKTICKÁ/SKLADOBNÁ ROVINA

Veta

Jednoduchá veta - holá, rozvitá, rozvitá s viacnásobným vetným členom

Vety podľa obsahu/modálnosti – oznamovacia, opytovacia, rozkazovacia, želavica, zvolacia

Vetné členy

Podmet – vyjadrený- nevyjadrený

Prísudok slovesný – menný

Vetný základ – slovesný – neslovesný

Vedľajšie vetné členy

Predmet priamy, nepriamy

Príslovkové určenie – miesta, času, príčiny, spôsobu

Prívlastok zhodný, nezhdný

Prístavok

Vetné sklady – prisudzovací

určovací

prirad'ovací

Polovetná konštrukcia

s prechodníkom

s príčastím

s neurčitkom

Jednočlenná veta slovesná – neslovesná

Dvojčlenná úplná – neúplná

Odchýlky od vetnej stavby – elipsa-výpustka , vsuvka

Súvetie : prirad'ovacie – zlučovacie, stupňovacie, odporovacie, vylučovacie

podrad'ovacie - vedľajšia veta podmetová, prísudková, predmetová, príslovková,
prívlastková

Zložené súvetie

Súdržnosť textu, konektory

KOMUNIKÁCIA

Verbálna, neverbálna

Komunikačná situácia, efektívna komunikácia, asertívna, devalvujúca komunikácia

Druhy otázok – zisťovacia
doplňovacia

JAZYK A REČ

Jazykový systém

Reč

Funkcie jazyka

Národný jazyk, cieľový jazyk, cudzí jazyk, úradný jazyk

Vývin jazyka

Väčšina európskych a ázijských jazykov vznikla z **indoeurópskeho jazyka**.

Indoeurópske jazyky:

slovanské: východoslovanské – ruština, ukrajinčina, bieloruština
západoslovanské – **slovenčina**, čeština, poľština, horná a dolná lužická srbčina
južnoslovanské – srbčina, chorvátčina, slovinčina, macedónčina, bulharčina

baltské

germánske: dánčina, nórčina, islandčina, angličtina, holandčina, flámčina, nemčina

románske: francúzština, taliančina, španielčina, portugálčina, rumunčina, moldavčina

Praslovanský jazyk (praslovančina) existoval 2-3 tisícročia a nezachovali sa z neho žiadne písomné pamiatky. Vlast' Praslovanov, ktorí sa ním dorozumievali, bola medzi Dneprom a Vislou.

Na základe južnoslovanského macedónskeho dialektu (nárečia) vznikla v 9.stor.

starosloviennčina – prvý kultúrny, liturgický a spisovný jazyk Slovanov.

Používanie slovenčiny v súčasnosti

Slovenský jazyk sa vyvíja nepretržite od 5.st. ako osobitný slovanský jazyk, ale dlhé stáročia bol len jazykom ľudu a ľudovej slovesnosti. Vo vývine slovenčiny rozlišujeme z hľadiska kodifikovanej podoby nášho jazyka 2 obdobia:

Predspisovné obdobie – starosloviennčina – prvý kultúrny a liturgický jazyk Slovanov na území Veľkej Moravy. V r. 863 ju priniesli Konštantín a Metod – na základe slovanského macedónskeho nárečia z okolia Solúna. Na VM priberala západoslovenské prvky mala jery, nosovky, zapisovala sa hlaholikou, neskôr cyrilikou.

V **11.-18. storočí** bola jazykom vzdelancov **latinčina**. Slovenčina bola neoficiálnym jazykom. Po založení Karlovej univerzity sa rozširovali česko-slovenské kontakty. **Čeština** bola na úradoch prijateľnejšia ako latinčina a nemčina. Slováci do češtiny vkladali slovenské prvky – **slovakizovaná čeština**. Evanjelici si zvolili za liturgický jazyk biblickú češtinu (**J.Kollár** V 16.- 17. Stor.) fungovala na úradoch a v cirkvi popri latine, češtine kultúrna západoslovenčina.

Spisovné obdobie- bernolákovské obdobie v r. 1787 A.Bernolák uzákonil spisovný jazyk **na základe kultúrnej západoslovenčiny**.

Štúrovské obdobie – 1843 na fare v Hlbokom kodifikoval **Ľ.Štúr** spisovný jazyk na základe **strednej slovenčiny**. **1851- Hodža a Hattala** – reforma pravopisu – ustúpilo sa od fonetického pravopisu, pridal sa historický pohľad na jazyk – **etymologický princíp pravopisu**.

Medzivojnové obdobie 1918-1945

Vznik Československa znamenal, že sa slovenčina stala štátnym, úradným a vyučovacím jazykom. Vplyv českých profesorov, dôstojníkov, úradníkov – **snaha o vznik československého jazyka**. Reakciou bola snaha puristov o očistenie slovenčiny od českých prvkov.

Povojskové obdobie 1945-1989

činnosť Jazykovedného ústavu Ľ.Štúra SAV , vydávanie jazykovedných časopisov, Slovníka SJ

Súčasnité obdobie (od r.1989)

Slovenčina je moderný jazyk. V r. 2004 sa stala rokovacím jazykom v inštitúciách Európskej únie. V r.2006 vyšiel Slovník súčasného slovenského jazyka, ktorý upravuje písanie cudzích slov – četovanie, blogger, esemeska, eurominca.

Najdynamickejšie sa mení lexikálna rovina. V súčasnosti preberáme najviac slov z ANJ.

Jazyková kultúra a kultúrna úroveň **národa alebo jednotlivca** sa prejavuje aj vo **vzt'ahu k jazyku** ako k prostriedku komunikácie, v nárokoch na vlastnú úroveň jazykovej komunikácie.

Jazyková kultúra je **cieľavedomá činnosť smerujúca k pestovaniu spisovnej podoby národného jazyka**. Každý autor hovoreného alebo písaného jazykového prejavu venovaného verejnosti by mal mať **pocit vlastnej zodpovednosti za jazykovú úroveň** komunikátu (informácia, údaj až po knihu), a to nielen v administratívnom štýle, publicistike, ale aj v umeleckej literatúre, pretože niektorí súčasní spisovatelia nedoceňujú vplyv literatúry na jazykovú kultúru národa.

Búrliвая diskusia o zaradení knihy poviedok P.Pišťanka a D.Taragel'a Nožom a sekerou do povinného čítania. Jazyková kultúra v rozhlase, TV, na internete. – váš názor. Skúste si spomenúť na nejaké prehrešky voči slovenčine (napr. výslovnosť, nerešpektovanie ľ).